

Literatūros hierarchijos ir skaitymo realybė, arba Kodėl vengiame kalbėti apie tai, ką skaito dauguma?

Kritikams ir akademikams populiarumas kelia įtarimų.
Šie neretai pagrįsti. Bet pasitaiko atvejų, kai įtarimai
tampa dingstimi nemąstyti.

Stephen King, *Apie rašymą. Memuarai apie amatą*

Šįkart kviečiame pasikalbėti apie vieną iš labiausiai matomų, tačiau mažiausiai teoriškai apmąstytų lietuvių literatūros lauko segmentų – populiariąją literatūrą. Terminas nuolat vartojamas tiek kasdienėje kalboje, tiek literatūros kritikoje, tačiau jo apibrėžtis tebėra problemiška, o vertinimas dažnai prieštaringas. Atrodo, kad populiariosios literatūros reiškinys egzistuoja nuolatinės įtampos lauke: tarp meninės vertės ir komercinės sėkmės, tarp kūrėjų intencijų, skaitytojų lūkesčių ir tyrėjų analitinių kategorijų. Manome, kad ši diskusija apie populiariąją literatūrą būtina, nes tolesnis reiškinio ignoravimas, paviršutiniškas vertinimas ar palikimas saviškai reiškia ne tik nesusikalbėjimą kultūros lauke, bet ir kultūros politikos gairių stygių. Kol laikomės nebe produktyvios (?) „aukštosios“ ir „žemosios“ kultūros perskyros, negalime matyti populiariosios literatūros ir kultūros kaip galingo įrankio. Tai ne tik didelė ekonomikos dalis, bet ir svarbus minkštosios galios išteklius, galintis formuoti šalies įvaizdį tarptautinėje arenoje, patraukliai pasakoti nacionalinę istoriją ir stiprinti visuomenės tapatybę. Taigi šis pokalbis yra ne vien bandymas skatinti populiariosios literatūros refleksiją, permąstyti išankstinius įsitikinimus, dėl jų pasiderėti, bet ir kvietimas pasikalbėti apie šią literatūrą kaip apie strategiškai įtakingą kultūros sritį.

Diskutuoti sutiko rašytoja, literatūros kritikė dr. **Virginija Kulvinskaitė**, rašytojas, istorikas doc. dr. **Tomas Vaiseta**, šiame žurnalo numeryje publikuojamų straipsnių, skirtų populiariosios literatūros ir literatūros populiarumo klausimams nagrinėti, autoriai: literatūrologas, rašytojas dr. **Rimantas Kmita**, literatūrologė dr. **Akvilė Rėklytė** ir literatūrologė dr. **Taisija Oral**.

Rimantas Kmita. Ar sutariame, ką laikome populiariąja literatūra? Šis klausimas svarbus ne tik literatūros mokslui, kad apsibrėžtume sąvokas. Man atrodo, šis klausimas turėtų veikti kaip savotiška lietuvių literatūrologijos terapija. Kodėl mes tiek mažai kalbame apie populiariąją literatūrą? Kodėl bijome pripažinti, kad dauguma skaito ne kanoninę, ne mokyklų programose esančią literatūrą? Lietuvių literatūrologijoje stiprus įtarumas žanrinei literatūrai, baimė, jog populiarioji literatūra užgoš vadinamąją *aukštąją*. Dabar sakyčiau, kad literatūros kritikai būdvardį *popularus* vartoja nuvertinama prasme. Kiek esu atsekęs, tai *pops* nuvertinimo tradicija prasideda tarpukariu, tęsiasi per sovietmetį. Atgavus Nepriklausomybę, literatūros vertinimuose nelabai kas pasikeitė. Nors turime ir kultūros tyrimus, ir naujas metodologijas, bet labai dažnai, sakydami *populiarioji literatūra*, turime omenyje prastą, vien tik pramoginę literatūrą, kuri išsilavinusiems žmonėms, ypač literatūros kritikams, neatrodo verta atidesnio žvilgsnio.

Akvilė Rėklaitytė. Ar tikrai požiūris į populiariąją literatūrą, kaip sakai, iki šiol menkai pakito, palyginti su Nepriklausomybės pradžia? Mano įspūdis truputį kitoks. Prieš diskusiją dar sykį atsiverčiau 2008 m. *Metų* numerį, kuriame publikuotas Regimanto Tamošaičio pokalbis apie populiariąją literatūrą su literatūrologėmis Solveiga Daugirdaite, Loreta Jakonyte, Jūrate Sprindyte, taip pat su Laimantu Jonušu¹. Tame pokalbyje Tamošaitis tiesiai deklaruoja savo „menkinamąją nuostatą, niekinantį požiūrį“ į pramoginę literatūrą, nes, anot jo, populiarioji literatūra dažniausiai yra „lėkšta, banali, paviršutiniška“ ir išimčių beveik nepasitaiko. Nuo to pokalbio praėjo jau 17 metų ir lietuvių literatūros rinkoje bei kultūros sferoje, man atrodo, daug kas pasikeitė: pirmuoju posovietiniu dešimtmečiu autoriai ir literatūros kritikai tarsi bodėjosi susiteršti komerciškumu ir tik pamažu adaptavosi prie naujų rinkos sąlygų, o pastaruoju dešimtmečiu komerciškumas, populiariosios kultūros lūkesčių atitikimas, knygos kaip komercinio produkto sėkmingumas, regis, nieko nebekraupina, bet priešingai – dažnu atveju yra kūrinio kokybės ženklas.

Virginija Kulvinskaitė. Sutinku su Akvile tik iš dalies. Tiesą sakant, labiau nesutinku, negu sutinku. Taip, rašytojai šiandien į populiarumą, į knygų skaitomumą, apdovanojimus, dėmesį, tiražus žvelgia kiek kitaip. Populiarumo, skaitytojų gausos dauguma nebesikrato, dalis tuo didžiuojasi. Mažai yra tokių, pavyzdžiui, kaip Vidas Morkūnas, teigiantis, kad jei jo knygas skaitytų masės, jei jo kūryba karaliautų perkamiausių knygų topuose, tai pradėtų abejoti, ar išvis jam verta rašyti. Tačiau profesionalios, akademinės literatūros kritikos požiūris į populiariąją literatūrą išlieka jei ne atvirai priešiškas, tai snobiškai abejingas. Tai patvirtina populiariosios, kitaip tariant, žanrinės literatūros recenzijų stoka. Dažnai tenka išgirsti, kad popliteratūra neverta recenzijų, neverta atsidurti dešimtukuose ir dvyliktukuose, nes juk ir taip populiarai, daug skaitytojų pritraukia. Neva verta populiarinti, recenzuoti nuošalėje esančius aukštajai literatūrai priskiriamus autorius. Toks požiūris

¹ „Populiariosios literatūros suvešėjimas“: diskusijoje apie lietuvių populiariąją literatūrą pasisako Solveiga Daugirdaitė, Loreta Jakonytė, Laimantas Jonušys, Jūratė Sprindytė, Regimantas Tamošaitis, 2008. Metai, 10. Prieiga internete: <<https://www.zurnalasmetai.lt/populiariosios-literaturos-suvesejimas/>> [žiūrėta 2025-11-28].

gerokai nuskurdina ir kritiką, kuri vis dar stokoja instrumentų populiariajai literatūrai aprašyti, rakursų tokioms knygoms skaityti, ir literatūros mokslą apskritai. Atsiranda, tiksliau – ir toliau išlieka, spraga tarp realaus literatūrinio gyvenimo, srovių, kryptių, tendencijų ir literatūrinio gyvenimo reprezentacijų literatūros tyrėjų, kritikų darbuose. Vėlgi įprasta situacija – skaitytojai, kurie nėra literatūros lauko profesionalai, nežino nemenkos dalies profesionaliosios kritikos įvertintų, apdovanotų knygų bei autorių.

Grįžtant prie Rimanto minėto *populiariosios literatūros* apibrėžimo, tai pati vadovaujosi keliomis nuostatomis. Visų pirma, populiarioji literatūra – tai žanrinė literatūra. Trileriai, detektyvai, siaubo, jausmų, istoriniai, kitaip tariant, kostiuminiai romanai, fantastika. Popliteratūrai būdingos daugiau ar mažiau pastovios žanrinės schemas, glaudžiai susijusios su specifišku šiai literatūrai pasaulio modeliu. Populiarioji literatūra iš principo nekvestionuoja pasaulio tvarkos. Kitaip tariant, įvykę tvarkos pažeidimai, pavyzdžiui, žmogžudystė priemiestyje arba ramų šeimos gyvenimą sugriovusi intrigantė, demaskuojami, kaltininkai nubaudžiami, tvarka atkuriamą. Būtent todėl žanrinei literatūrai būdingos laimingos pabaigos ar bent jau „išrišimai“. O aukštoji literatūra kaip tik klibina savaiame suprantamybes, kelia klausimų ir palieka pabaigas atviras. Tai vyksta ir formos, ir turinio lygmenyse. Aukštosios literatūros tikslas – sukelti abejonę. Kita vertus, tokia skirtis geriau veikia teoriškai svarstant, o ne praktiškai skaitant tekstus. Realybėje mes įprastai susiduriame ne su žanriniais grynuoliais, o su įvairiais tarpiniais atvejais, kai romanas turi ir populiariosios, ir aukštosios literatūros bruožų. Tarkim, postmodernistinis romanas, pavyzdžiui, chrestomatinis Eco Umberto *Rožės vardas*. Detektyvinė linija funkcionuoja kaip masalas, po ja slepiasi metalygmuo: reikšmės teorijos, pasakotojo figūros ambivalentiškumas, intertekstualumas. XXI a. pradžioje Lietuvoje nemažai dėmesio sulaukęs euroromano žanras sekė šia tradicija, pavyzdžiui, Sigitas Parulskis bandė rašyti intelektualius, intertekstualius detektyvus (tarkim, *Doriforė*). Čia jau kyla ir intencionalumo klausimas: ar tokia keliasluoksni struktūra pasirenkama sąmoningai, tikslingai, ar „rašoma, kaip *rašosi*“? Ar pavyksta suderinti pramoginės ir aukštosios literatūros registrus, ar jie dirbtinai *pritempinėjami*?

Taisija Oral. Man atrodo, kad atskirti popliteratūrą nuo nepopliteratūros atrodo aktuolu tik rašytojams, kritikams ir iš dalies tyrėjams, o dauguma žmonių tiesiog skaito tai, kas juos vienokiu ar kitokiu būdu sudomina, ir nesikankina dėl klasifikacijų. Klasifikacijas išmanantis filologinio išsilavinimo žmogus dažniausiai žino, kad skaityti popliteratūrą turėtų būti „gėdinga“ (žr., pavyzdžiui, Marijaus Gailiaus straipsnį „Premjerė ir *Alchemikas*“, kuri nesenai publikavo *15 min*). Tokia kultūrinė nuostata, deja, veikia ir akademinų tyrimų lauką. Iš savojo bokšto galėtume apibrėžti popliteratūrą kaip masę tekstų, kurių neturime laiko skaityti ir nesijaučiame dėl to kalti. O šiaip, manau, nėra būtina mums vieną kartą ir visiems laikams apsispręsti, kas yra ir nėra popliteratūra. Galima tiesiog žiūrėti, kaip, pasitelkus šią sąvoką, struktūruojamas literatūros ir kultūros laukas, kaip įvairiais tikslais rūšiuojami tekstai. Anglų, prancūzų popliteratūros tyrėjams gerai žinoma, kad šios sąvokos turinys keičiasi priklausomai nuo šalies, istorinio laikotarpio ir metodologinės pozicijos.

Rimantas Kmita. Atrodo, kad vis dar neturime žodyno, kuris ne brėžtų ribą, o kalbėtų apie populiariosios kultūros skalę. Lenkų kalboje vartojamas terminas *ambitna rozrywka* (liet. *ambicinga pramoga*), toks pat yra ir vokiečių *anspruchsvolle Unterhaltung*. Anglakalbiame diskurse yra terminai *quality entertainment*, *sophisticated entertainment*, *middlebrow* literatūra. Tai kūriniai, su kuriais ne tik jautiesi gerai praleidęs laiką, bet gauni ir tam tikrą intelektualinį turinį, drauge kažkokias sudėtingesnes, gilesnes temas, bet papasakotas truputį lengvesne forma. Ir, pavyzdžiui, aš galvoju, kai kalbam apie tą perskyrą tarp aukštosios ir žemosios literatūros, tai Alvydo Šlepiko *Mano vardas Marytė* yra kas? Pagal pardavimus, vertimų į kitas kalbas skaičių, tai aišku – čia yra bestseleris. Bet ar tai yra tas *popsas*, ar ne? Ar kažkur per skalės vidurį?

Tomas Vaiseta. Sutikčiau su Virginija, kad laikas mums pasukti literatūrinę rankenėlę, jos vertinimo ašį nuo vertikalios padėties („aukštoji“ *versus* „žemoji“ literatūra) prie horizontalios, kitaip tariant, skirstyti į žanrus ir pagal kūrinių rašymo ar skaitymo intenciją, paskirtį, funkciją. Tada didesnė dalis vadinamosios *aukštosios literatūros* išžemintų ir būtų galima ją matyti kaip siekiančią, pirmiausia, estetinių tikslų, nes siekiama per kalbą, stilių, pasaulėžiūrą, idėjas, žvilgsnio perspektyvą, formą, struktūrą sukurti savitą meninį pasaulį (tuo ji skirtųsi nuo žanrinės literatūros, kuri siekia kitų tikslų, nors kartais kreipia dėmesį ir į estetiką). Galima būtų ir taip pasakyti: į estetiką orientuota meninė literatūra rūpinasi sakiniu, žanrinė – visu tekstu.

Manau, kad toks skirstymas leistų suprasti, kodėl didžioji dalis kritikos labiau domisi į estetiką orientuota literatūra, o ne žanrine. Nemanau, kad vertėtų tai vadinti snobiška laikysena – estetinius pasaulius (su jų kontekstais, intertekstais, savitu stiliumi, idėjomis, forma) gerokai įdomiau analizuoti, jie kelia daugiau iššūkių ir galimybių negu žanrinė literatūra, kurioje, be siužeto, o geresniais atvejais – ir be idėjų, daug kas kartojasi, remiasi panašiais šablonais ir principais. Kita vertus, literatūrinės rankenėlės pasukimas nuo vertikalės prie horizontalės leistų laisviau kritikuoti tiek kūrinius, orientuotus į estetiką, tiek žanrinę literatūrą, nes ir vienu, ir kitu atveju tiesiog galima vertinti, ar pavyksta autorei ar autoriui sumanymas, ar jie įgyvendina būtent tai literatūrai keliamus, pavadinkime, lūkesčius, mažiau lygindami tuos labai skirtingų žanrų ir paskirties kūrinius tarpusavyje. Žinoma, tikrovėje toks, kaip ir bet koks kitas, skirstymas yra labai santykinis, bet, mano akimis, jis vertingas.

Rimantas Kmita. Prisiminiau Margaret Atwood skirstymą. Sako, yra geros knygos, kurių niekas neperka, ir yra geros knygos, kurias perka. Yra blogos knygos, kurias perka, ir yra blogos knygos, kurių neperka. Viskas.

O aš čia kai ką atsinešiau prisiminęs grafinius romanus ir komiksus. Nežinau, ar žinot šią knygą – Noros Krug *Heimat*. Ji dalyvavo (tiesa, gal nuotoliu) Vilniaus knygų mugėje. Irgi grafinis romanas. Turbūt sakytume – autofikcija. Apie tai, kaip vokiečių kilmės autorė aiškinasi, kas jos giminėje nacių laikotarpiu ką veikė. Buvo įsitraukę į nacių veiklą, ar nebuvo. Visas detektyvas, detalių atsekimas yra gana kruopščiai padaryti. Istorija tarsi yra, bet ji labai fragmentiška. Autorė renka faktus apie savo giminę, juos pasakoja, bet kartu renka ir artefaktus, kurie ir iliustruotų, ir paliudytų istoriją. Kai ką perka blusturgiuose, kai

ką piešia. Beveik kiekvienas puslapis grafiškai sprendžiamas vis kitaip. Autorė minėjo, kad apie porą metų rinko medžiagą, kūrė istoriją, apie porą metų rengė tą grafinį išpildymą. Ir kaip dabar pasakyti – čia populiariosios ar ne populiariosios kultūros pavyzdys? Bet va apie tą skalę. Galim gal pagalvoti apie dar daugiau pavyzdžių? Jurgai Ivanauskaitei, man atrodo, irgi buvo skaudu, kad jos nevertino kaip rimtos rašytojos. Ir man atrodo, jos nevertino irgi dėl to, kad maždaug *popsą rašo*.

Virginija Kulvinskaitė. Aš vienu metu nemažai Ivanauskaitės kūrybos recepcija domėjausi. Apie *Raganos ir lietaus* skandalą įdomiai ir išsamiai yra rašęs Dainius Vanagas. Man buvo labai įdomu, kokiais argumentais remdamasi to meto kritika priskyrė Ivanauskaitę prie populiariosios literatūros. Dažniausiai buvo argumentuojama, kad jos tekstuose daug kūniškumo, vulgarių erotinių scenų (pavyzdžiui, besimasturbuojanti moteris, dviejų moterų sekso scena ir pan.), kad Kristaus, šventųjų ir kunigų linijos lėkštos, net šventvagiškos ir pan. Bet, kita vertus, pavyzdžiui, Ričardo Gavelio *Vilniaus pokeryje* yra lygiai tiek pat ir dar groteskiškesnio sekso, perversijų, šventvagysčių ir panašių scenų. Tačiau (šį aspektą pastebėjo net Ivanauskaitės amžininkai) tie patys elementai Ivanauskaitės ir rašytojų vyrų kūrinuose visai kitaip interpretuojami: Gavelio romane falai yra simboliai, perversijos – nuorodos į kažkokius mitinius archetipinius dalykus, o Ivanauskaitės atveju viskas suvedama į naivumą ir siekį šokiruoti, kažkokį autobiografinį kontekstą, neva čia ji apie savo patirtis rašė, todėl tai nėra rimta literatūra. Dalis romano recenzentų, pavyzdžiui, aukštajai literatūrai save neabejotinai priskiriantis tuo metu aktyviai kaip literatūros kritikas reiškęsis Sigitas Parulskis savo recenzijoje, tiksliau – impresijoje, skirtoje Ivanauskaitės *Raganai ir lietui*, svarsto, kad prozininkės romaną Bažnyčia galėtų net uždrausti, nes tekste gausu falų, „moteriškų olų“ (čia labai labai specifiška, kad prozininkas net nedrįsta tiesiogiai įvardyti moters lytinių organų), o tada arogantiškai prisipažįsta, kad iš tiesų Ivanauskaitės romano net neskaitė, tik „pavartė“. Kitaip tariant, popsas – ne lygis rimtam rašytojui ir kritikui, bet knyga sulaukė dėmesio, tad jautėsi privalęs sureaguoti. Tiesą sakant, prakalbus apie populiariąją literatūrą toks registras tarp „rimtų“ kritikų ir kritikų vis dar gana prestižinis: „Popso neskaitau, man neįdomu, bet, girdėjau, žmonės šneka...“

Grįžtant prie apibrėžimų, man atrodo, bėda, kad mes, t. y. literatūros kritikai, na, tie akademiniai, tikrai neturime sąvokų ir įrankių, kurie leistų pagrįsti, argumentuoti, kodėl vienas žanrinis romanas, tarkim, detektyvas, yra geras, pavykęs savo žanro pavyzdys, o kitas nevykęs. Kodėl vienos knygos sulaukia skaitytojų dėmesio, o kitos, nors gerai įvertintos kritikų, nesulaukia. Bijau suklysti, bet, man atrodo, Gabrielės Gailiūtės-Bernotienės studija apie skonį *ponepriklausomybinėje* Lietuvoje gal buvo ir tebėra vienintelis tyrimas, kuriuo bandyta suprasti, ką žmonės iš tiesų skaito ir ką skaito bei apie ką rašo rimtoji kritika. Profesionalioji kritika linkusi rašyti būtent apie tuos romanus, kurie priskiriami aukštajai literatūrai. Tokios knygos, nors nebūtinai gerai parašytos, sulaukia kartais net kelių recenzijų, o priskiriamos popsui ar žanrinei literatūrai dažnai taip ir lieka nerecenzuotos. Tiesą sakant, gerokai nustebau, kai Laimantas Jonušys parašė recenziją Beno Lastausko romanui *Tiems, kurie neskaito*. Net pagyrė, kad veikėjų kalba autentiška. Kažkaip pagalvojau: įdomu, kiek Laimantas Jonušys bendrauja su Lastausko veikėjų prototipais.

Na, bet romanas jį įtikino. Pats faktas, kad šis kritikas parašė recenziją *popsu* vadinamai knygai, man jau buvo šis tas. Įprastai popliteratūra lieka apeinama. Aš jau nekalbu apie verstinių žanrinių romanų recenzijas, kurių pastaruoju metu sumažėjo kritiškai, nes mūsų kultūriniai leidiniai verstinių romanų recenzijų šiandien beveik nebepublikuoja. Suprantu, tai susiję su projektais, rėmimu – didesnė tikimybė gauti finansavimą projektui, susijusiam su lietuvių literatūros sklaida. Bet verstinė literatūra skaitoma masiškai, leidžiama masiškai ir, jei mes ignoruojame ją kaip reiškinių, vėlgi nukenčiame tik patys. Jau nekalbu apie tai, kad nemažai reklamuojamų, gražiais viršeliais papuoštų, apdovanotų knygų vertimų yra prasti. Nusiperki gerą knygą, bet skaitai prastą vertimą.

Rimantas Kmita. Kaip jums atrodo, ką mes prarandame atsisakydami tyrinėti populiariąją literatūrą, ignoruodami ją kaip estetiškai mažiau vertingą?

Taisija Oral. Man atrodo, labai daug prarandame. Esame visiškai atitrūkę nuo pasaulinių popkultūros ir popliteratūros tyrimų procesų, aktualių diskusijų, nes neturime ilgalaikių, nuoseklių šios srities tyrimų. Nerenkame ir neanalizuojame bibliografinių duomenų, bestselerių kaip socialinių fenomenų, neatliekame skaitytojų auditorijų tyrimų, neturime parašę išsamios lietuvių romano istorijos, jau nekalbant apie atskirus žanrus. Aš suprantu, kad ištinka frustracija: kiek čia dabar visko reikia perskaityti, kad mes kažką apie tai galėtume pasakyti. Bet atidus skaitymas nėra vienintelis ar svarbiausias popliteratūros tyrimų metodas. Yra išvystytos atsietojų skaitymo metodikos, dabar prieinama labai daug skaitmeninių knygų, bet mes nesinaudojame šiomis galimybėmis. Atrodo, kad šiuo metu orientuotis popliteratūros lauke gali tik tie, kurie aktyviai jame dalyvauja, bet, jeigu ieškai kokių nors akademinų šaltinių, duomenų, tai nelabai turi ką nurodyti. Nebent publikuotas diskusijas. Bet reikia fundamentalesnių veikalų, reikia tyrėjų grupės, kuri įsipareigotų šią spragą užpildyti.

Rimantas Kmita. Aš nežinau, kas iš jūsų daugiau ar mažiau dalyvauja socialiniuose tinkluose. Tomas, žinau, *Goodreads'uose* ir Virga *Goodreads'uose*, ten bent jau skaito ir rašo. Ten matyti, kaip skaitytojai priima, kaip vertina knygas. Ir tie socialiniai tinklai turbūt kuria truputį kitus autoritetus, kitas hierarchijas. Turbūt socialinių tinklų kritika yra ne apie žanrą, ne apie stilių, ne apie kalbą, ne apie tai, kas sudaro aukštosios literatūros esmę, o apie emocijas, kad „mane paveikė“, „man padarė įspūdį“, „mane sujaukino“, „man priminė tą ir tą“, „man padėjo kažką suprasti“. Ji darosi tokia iš esmės emocinė, ar ne?

Tomas Vaiseta. Socialiniai tinklai iš esmės pakeitė literatūros refleksijos kultūrą bent keliais požūriais. Vienas iš pokyčių yra tai, kad socialinių tinklų literatūrinės refleksijos kultūroje įvyko visiškas vyrų sutriuškinimas. Ruošdamasis pasižiūrėjau lietuviškuose *Goodreads'uose*, kokie yra visų laikų sekamiausi autoriai arba vartotojai. Dešimtuose yra devynios moterys ir tik vienas vyras – Dovydas Pancerovas. Pirmoje vietoje yra Dovilė Filmanavičiūtė, antroji yra „Nora|KnyguDama“, labai garsi *bukstagramerė*. Trečioji yra „nark“. Prisipažinsiu, apie ją nieko nežinau. Ketvirtoje vietoje, sakyčiau, tokia nišinės

Goodreads 'ų vartotojų grupės, kuri mėgsta visokią literatūrą, visiška autoritete tapusi „cypť“. Ir tik penktoje vietoje yra Dovydas.

Kitas dalykas – man pasirodė, kad į socialinius tinklus (ne tik į *Goodreads*, kurie yra gana nišiniai, bet ir į *Instagramą*, gerokai mažiau – į *Facebook*, velniažin kas dar dedasi *TikTok'e*) buvo pernešta nemažai literatūrinės aistros, kai vertinama, kritikuojama, diskutuojama, girinama, ginama arba peikiama atviriau, sąžiningiau, o kartu ieškoma (ar per daug nesukant galvos atrandama) įvairesnių ir laisvesnių kalbėjimo apie literatūrą formų. Nežinau, kaip aiškinti, kad moterys šioje kultūroje jaučiasi geriau: ar geba geriau rašyti, vertinti, ar, apskritai, gerokai daugiau moterų nei vyrų skaito grožinę literatūrą, ar jos geba būti autentiškesnės, ar kitos priežastys, nes nesu to klausimo nagrinėjęs.

Virginija Kulvinskaitė. Bet ir profesionalioje mūsų kritikoje beveik tokia pati situacija – tikrai yra daug daugiau aktyviai rašančių moterų kritikių. Tai klausimas, kodėl tie vyrai tyli? Gal jie patys rašo?

Tomas Vaiseta. Bet ir moterys pačios rašo.

Virginija Kulvinskaitė. Tai irgi tiesa.

Taisija Oral. Man atrodo, čia svarbu turėti omenyje, kas yra tie aktyvūs socialinių tinklų dalyviai, lemiantys *influencerių* populiarumą. Nežinau, ar Lietuvos statistika tai patvirtintų, bet, kiek atsimenu, Vakarų pasaulyje moterys sudaro didesnę dalį tiek literatūros skaitytojų, tiek socialinių tinklų vartotojų.

Rimantas Kmita. Na, po Tomo komentaro tapo visiškai aišku, kad reikia tyrinėti ne tik populiariąją literatūrą, bet ir literatūros refleksiją socialiniuose tinkluose, nes taip galėtume pamatuoti visuomenės „temperatūrą“ ir preferencijas: kas, kodėl, kur, dėl ko tampa populiarūs? Kodėl, tarkim, kai kurios užsienyje pripažintos, premijuotos, bestselleriais tapusios knygos pas mus nesulaukia jokio rezonanso? Man atrodo, populiarumo tyrinėjimas labai daug ką galėtų atskleisti apie mūsų visuomenę, apie kultūrą. Literatūra čia būtų viena iš dedamųjų tam tikrai visuomenės atmosferai suvokti: kur mes judame, kas mes esame ir t. t.

Tomas Vaiseta. Sutinku, bet čia turbūt svarbesnis ankstesnis klausimas, kurį kėlė Rimantas: ką mes prarandame, kai tarsi nežiūrime į žanrinę literatūrą, atidžiau jos neanalizuojame? Sakyčiau, kad iš esmės prarandame pasaulio, kuriame gyvename, pažinimą. Tiesą sakant, jei norime pažinti pasaulį (ne meną, bet pasaulį), iš šios literatūros mes jį pažintume daugiau. Taip, galima sutikti su Virginija, kad nemaža dalis žanrinės literatūros turi atsikartojančią struktūrą, ypač pabaigą, kuri mums, skaitytojams, laimingai baigdamasi turi suteikti vienokį ar kitokį katarsį. Taigi, rodos, ką mes iš to galime suprasti? Bet, kita vertus, tai atskleidžia labai svarbų dalyką: kokia svarbi žmonėms yra viltis. Į estetiką orientuota literatūra, kaip ir vadinamasis *nepriklausomas* ar *arthausinis kinas*, įprastai

linę ir laimingos pabaigos troškimą kritikuoti, ir savo kūrinų pabaigose tos vilties nepalikti. Kine tai gal ryškiau nei literatūroje: *arthausinis* kinas bando mums priminti, kad viltis yra didžioji žmonijos iliuzija, o Holivudas uždirba didelius pinigus vis iš naujo tą viltį suteikdamas. Manau, kad vilties troškimas yra pernelyg reikšmingas reiškinys, kad jo neapmąstytume išsamiau. Tai mūsų kultūrinis pamatas. Mums – mūsų socialiniam ir politiniam sambūviui – reikalinga viltis, nes, kaip matome, kai vilties nebėra, kyla autoritarinių ir net totalitarinių sąjūdžių.

Beje, diskutuočiau, ar žanrinė literatūra visada yra konformistinė. Sakyčiau, kad XXI amžiuje toks teiginys ne visiškai atitinka tikrovę. Kalbant apie viso Vakarų pasaulio tendencijas, vienu iš ryškių pavyzdžių galėtų būti tai, ką pavadinčiau *Tarnaitės revoliucija*. Ji (bent jau paskutinis etapas, nes, žvelgdami giliau, galėtume nueiti net iki Emily Brontė *Vėtrų kalno*) prasidėjo su tikrai meniniu kūrinium – Margaret Atwood *Tarnaitės pasakojimu*, o paskui ėmė plisti įvairiuose žanruose, bet ypač distopiniuose romanuose, kurių dabar labai daug (pavyzdžiui, Naomi Alderman *Galybė*, Jessamine Chan *Gerų motinų mokykla* ir pan.). Tai distopiniai kūriniai, kurie aiškiai orientuoti į patriarchalinės sistemos kritiką ir siekia moterų emancipacijos. Šie pasakojimai iš literatūros pasklido į kiną, serialus, visą televizijos industriją ir kitas sritis, o tikriausiai (bent iš dalies) paskatino ir „Me Too“ judėjimą (jei nepaskatino, tai suteikė jam simbolinę reikšmę). Jei nematai šios kultūrinės bangos, kurios šerdyje yra distopinė literatūra, nelabai gali suprasti, kas vyksta.

Aišku, yra, sakyčiau, ir blogų pavyzdžių, kai žanrinė literatūra sukelia kultūrinę bangą. Pavyzdžiui, apskritai apie Holokaustą ir konkrečiai apie Aušvicą pasakojanti žanrinė literatūra. Ji tikrai subanalino ir Holokausto patirtį, ir pasakojimą, ir pažinimo galimybes. Bet ne apie visą žanrinę literatūrą galima taip kalbėti. Jei reikia dar pavyzdžių, į galvą ateina *Penkiasdešimt pilkų atspalvių*. Šį romaną galima nurašyti kaip lėkštybę, nors, turint omenyje ilgametę patriarchališką tradiciją ignoruoti ar net neigti moters geismą, manyčiau, kad šis romanas atlieka paradoksalią vaidmenį. Tiesą sakant, nežinau, kaip jis vertinamas iš feminizmo perspektyvos...

Virginija Kulvinskaitė. Prastai...

Tomas Vaiseta. Prastai, ar ne? Aš taip ir galvojau. Todėl ir sakau, kad atlieka paradoksalią vaidmenį, nes moteris vaizduojama kaip paklūstanti vyro fantazijai, atitinkanti jo geismo modelį, bet vis dėlto vaizduojama geidžianti moteris. Šis vaizdinys vis tiek turi emancipacinės galios, net jei parašytas be tokios intencijos ar ne visų taip perskaitomas.

Taisija Oral. Tai savotiška Pelenės istorijos variacija.

Virginija Kulvinskaitė. *Pilki atspalviai* įdomiai susisieja su Ivanauskaitės *Ragana ir lietumi* – šis romanas iš esmės juk taip pat apie geidžiančią moterį. Būtent tai greičiausiai ir lėmė, kad romanas buvo nesuprastas, dalį skaitytojų papiktino. *Pilkuose atspalviuose* irgi vaizduojama geidžianti moteris, bet ji geidžia taip, kaip patriarchalinė visuomenė nori, kad ji geistų. Beje, su tuo, ką pasakei, aš visiškai sutinku. Man atrodo, kad popli-

teratūra daug labiau negu aukštoji literatūra orientuota į aktualijas, į šiandieną. Aukštoji literatūra labiau domisi abstrakčiomis temomis. Šia prasme popliterateduroje galime matyti labai daug šiandienos, aktualybės. Pavyzdžiui, Dainos Kleponės detektyviniame trileryje *Kritusių mazgas* daug dėmesio skiriama migracijai, emigrantams, netolerancijai, visuomenės susiskaidymui. Tai problemos, kurios rūpi *čia ir dabar*. Arba Patricijos Tilvikaitės *Nepriklausomybė*. Pagrindinis romano veikėjas yra biseksualus vyras, sprendžiantis savo šeimos problemas, santykius su tėvu. Nedaug yra aukštosios literatūros apie šeiminius ryšius, maskulinizmo kritiką, o populiarioji literatūra išdrįsta apie tai rašyti. Tiesą sakant, esu pastebėjusi, kad temos, kurios iš pradžių atsiranda populiariojoje literatūroje ir yra vertinamos kaip trivija (pavyzdžiui, kaip ekscesas ar siekis šokiruoti), vėliau, maždaug per dešimtmetį, pamažu atranda savo vietą ir raiškos būdą aukštojoje literatūroje. Šia prasme popliteratedura veikia kaip aktualijų vartai. Aukštąją, į kanoną orientuotą literatūrą daug sunkiau išjudinti, į ją naujos temos sunkiai randa kelią. Be to, dažniausiai tai yra literatūra, rašoma labiau iš literatūros ir orientuojantis į literatūrą, o ne į gyvenimą, į aktualijas. Man atrodo, tai taip pat svarbus popliterateduros aspektas – temų įvairovė ir atvirumas temoms, kurios gal dar nėra pripažintos kaip vertos literatūros, vertos būti užrašytos. Ignoruodami šį tekstų korpusą, mes ir pačių temų ilgą laiką nepastebim, kol įvyksta koks nors kultūrinis posūkis ir trivialiomis laikytos temos bei knygos tampa naujojo kanono dalimi.

Tomas Vaiseta. Žanrinės literatūros reflektyvumas turi ir komercinį pagrindą – staigiai reaguoti į tai, kas dabar gali būti įdomu, skaitoma. Kita vertus, reflektyvumas turbūt atlieka ir gilesnę funkciją. Vyrauja supaprastintas supratimas, kad žanrinė literatūra yra iš esmės pramoginė, nors iš tikrųjų ji atlieka daugybę kitų funkcijų. Tarkim, labai svarbi terapinė, taip pat ir tapatinimosi malonumo (ir savęs apmąstymo, gal net kūrimosi) funkcija. Vakarų kultūrinių tyrimų istoriografijoje teigiama, kad nuo XX a. pabaigos gyvename *Tapatybės epochoje*. Tai reiškia, kad identiteto klausimai – kas aš esu, kaip aš save apibrėžiu, kaip mane apibrėžia kiti, kas man leidžiama, o kas ne – sudaro mūsų kultūros branduolį. Ši literatūra labai prisideda prie tapatinimosi malonumo, o sėkmės atveju – ir prie kritiškesnės refleksijos. Dar viena žanrinės literatūros funkcija – kompensacija. Daug kas juokiasi iš vadinamųjų *moterišky*, t. y. meilės ar jausmų, romanų, bet jie dažnai atlieka labai reikalingą kompensacinę funkciją – kai negali patirti romantikos, intymumo, stiprių išgyvenimų ir su savo partneriu ar partnere reflektuoti santykių (ypač kylančių sunkumų), ieškai, kaip tai daryti kitais būdais. Tai čia, manau, nėra nieko juokingo, tai labai rimtas reiškinys.

Jurgita Žana Raškevičiūtė. Ar vyrai turi tokį kompensacinį žanrą?

Tomas Vaiseta. Gal militaristinė literatūra ir garsių diktatorių biografijos?

Rimantas Kmita. Dar galima pridėti ir ekonominę populiariosios literatūros funkciją, nes tam, kad leidyklos galėtų išleisti literatūrą, kurios neperka ir kuri skirta siaurai kultūros bendruomenei, premijoms, simboliniam prestižui, jos turi parduoti kažką kita, kad turėtų iš ko mokėti algas darbuotojams ir išliktų kaip įstaiga. Aš, klausydamas apie tas naujas

temas, keliamas populiariojoje literatūroje, pagalvojau, kad skalės vidurį užima literatūra, kuri kelia dabar svarbius klausimus, bet nesitenkina vien stereotipiniais santykiais, stereotipinėmis situacijomis ir stereotipišku žvilgsniu į seniai žinomas temas. Tik tiek, kad šios literatūros kalba dažniausiai yra lengvesnė (sakome, kad „lengvai skaitoma“), o istorija – rišlesnė, lengviau sekama. Tai vienas iš populiarumo veiksnių – naratyvas paremtas aiškiais priežasties ir pasekmės ryšiais, todėl skaitytojui lengviau sekti pasakojimą. Daugiau dėmesio, o gal ir išsilavinimo ar tam tikros ambicijos reikia fragmentuotiems pasakojimams skaityti, kur daugiau nutylėjimo, potekstės, kur tekstas artėja prie poezijos. Žvelgiant iš amato perspektyvos, kuo tu darai, audi labiau susietą naratyvą, tuo ta istorija lengviau suprantama. Kai pateiki istoriją poetiniu principu, kur reikia asociacijos, daugiau skaitytojo įsitraukimo, jo aktyvaus dalyvavimo, kad susietum tai į prasmę ir iš to patirtum kito pobūdžio malonumą, tada skaitytojas pats viską susidėlioja. Tai ir yra skalė tarp aiškaus, naratyvinio pasakojimo ir poetiškumo, veikiančio visai kitu principu.

Mes jau aptarėme, ko nedarome ir ką reikia tyrinėti, bet aš dar norėčiau pakalbėti apie pačią populiariąją literatūrą. Tomas kalbėjo apie tai, kokias funkcijas ji atlieka. Man atrodo, kad tai tiesiog geras kultūros reprezentantas, puiki minkštosios galios priemonė. Jei mes nesidomime tam tikra šalimi, nesame jos ekspertai, tą šalį dažniausiai žinome per mus pasiekiančias popkultūros ikonas. Hayao Miyazaki ir Japonija, ar ne? Žmonės gali daug nesidomėti Japonija, bet jie žino, kad yra Miyazaki, yra Japonija ir ten yra kultūra. Dėl to, pavyzdžiui, dabar, karo metu, ukrainiečiai labai daug investuoja į savo kultūros eksportą. Dabar jiems palankus laikas pristatyti savo literatūrą ir kultūrą pasauliui. Juo labiau kad Putinas, pradėjęs karą, savo kalboje iš esmės neigė tapatybę, jog yra atskira ukrainiečių kalba, kultūra, esą, „nieko ten nėra“... Nesakau, kad mums reikėtų save reprezentuoti tik per populiariąją kultūrą, bet man atrodo, kad Lietuvoje ją esame palikę šiek tiek savieigai. Na, maždaug: „Jie ten gerai gyvena, patys užsidirba pinigų, išsilaiko, tai mes remsim aukštąją kultūrą.“ Ypač jeigu kalbame apie kultūros eksportą. Bet prisiminkime skandinavų *noir*. Pradžioje tai buvo detektyvai, paskui – filmai, serialai. Galiausiai, tai tapo pasaulyje atpažįstamu *brendu*, kuris net skatina turizmą. Bet turbūt labiausiai tai skirta tapatybei, ar ne? Per tuos skandinavų detektyvus ir serialus matome kraštovaizdžius, matome žmonių mentalitetą, matome visuomenės santvarką ir kokios tos visuomenės vertybės. Tai puiki ambasadorystė. Latvijoje sugalvota sukurti 13 romanų seriją apie XX a. Latvijos istoriją. Noros Ikstenos *Motinos pienas* yra vienas iš tos serijos romanų. Ši serija buvo skirta Latvijos šimtmečiui paminėti, ji parašyta ir išleista per keletą metų. Tokios iniciatyvos, man atrodo, yra geros. Tokios iniciatyvos, mano galva, labai sveikintinos. Aišku, galima sakyti, ką čia dabar kalbėti apie kultūros politiką, kai bendra politinė situacija tokia įtempta, bet iš principo būtent dėl to ir reikia tyrinėti populiariąją kultūrą, nes ji gali būti priemonė savo istorijai suvokti. Aš pats esu nemažai važinėjęs po Vokietijos mokyklas ir bibliotekas su savo knygos vertimais. Tikrai įdomu atrasti bendrų taškų su vokiečiais. Tada atrodo, kad mes turim kažką bendra – atsiranda ne tik edukacija, pažinimas, bet ir šio toks ryšys. Gal aš kalbu akivaizdybes, bet, man atrodo, būtent šio supratimo labai trūksta. Populiarioji kultūra kultūros politikoje galėtų būti labiau išnaudojama, labiau remiama, o valstybė pati galėtų inicijuoti tam tikrus projektus.

Virginija Kulvinskaitė. Šia prasme situacija šiek tiek keičiasi. Šiais metais Lietuvos kultūros instituto užsakymu rengiau Frankfurto knygų mugėi skirtą katalogą. Prieš pradėdami darbus, visada apsitariam, kokias knygas į šį katalogą įtrauksim. Šiomet labai aiškiai orientavomės, kad imsime daugiau populiariųjų romanų: trilerių, istorinių romanų ir pan. Neapsiribojom tik tais autoriais ir knygomis, kurie pripažįstami kaip aukštoji literatūra, susirinkusi apdovanojimus ir pan. Pirmą kartą buvo tokia patirtis, kad norima daugiau *pop*, LGBTQ tematikos, raganą, įvairių *trendų*. Tai mane nustebino. Manau, tai geras ženklas. Seniau kūriniai, kurie būdavo priskirti *popsui*, į leidinius, reprezentuojančius mūsų literatūrą, nebuvo įtraukiami. Na, išskyrus Kristiną Sabaliauskaitę ir jos istorinius romanus.

Akvilė Rėklaitytė. Kaip abu pastebėjot, niekur į valstybės kultūros politikos gaires neįrašyta, kad reiktų puoselėti populiariąją kultūrą, tačiau didžiausios sėkmės susilaukia ir valstybės įvaizdžiui pasitarnauja būtent tie kūriniai, kurie atliepia visuomenės poreikį patirti pramogą. Pavykusio kūrinio populiarumą dar labiau kursto vadinamoji „postprodukcija“, kai knyga inspiruoja filmą, teatro spektaklį ar net stalo žaidimą, suvenyrinę atributiką (turiu omeny *Pietinia kronikų* fenomeną). Orientuotis į populiarumą jau nebėra „blogas tonas“ ir populiariosios literatūros parametrus atitinkantis kūrinys nebūtinai yra lėkštas. Loreta Jakonytė (minėtame pokalbyje su Tamošaičiu) atkreipė dėmesį, kad, jeigu kūrinys parašytas pagal populiariosios, žanrinės literatūros schemas, bet išlaiko distanciją su pasakojama istorija, tai jau nėra vien tik populiarioji ar žanrinė literatūra. Aukštajai literatūrai svarbi metaperspektyva į kūrinio tikrovę. Toji būtina distancija dažniausiai yra ironija, kuri skaitymą daro daugiaplanį.

Rimantas Kmita. Gal dėl to, kad kuo platesnis skaitytojų ratas galėtų tapatintis su tuo pasakojimu?

Jurgita Žana Raškevičiūtė. Dabar pagalvojau, kad Kmitos romanas *Pietinia kronikos* sukūrė tapatinimosi bangą, kurioje aktyviai dalyvavo ir tos skaitytojų grupės, kurias mažiau siejame su poreikiu tapatintis. Tiek treninguotų inteligentų vienoje vietoje kažin kada vėl pamatysime... Negalėjau tuo atsistebėti. Žmonės išsitraukė treningus – šlykščiausią rūbą pasaulyje, kuris siejasi tikrai ne su pačiomis maloniausiomis patirtimis. Kodėl jie nori taip rengtis, tapatintis? Todėl, kad tam herojui viskas gerai baigėsi – jis iškeliavo į universitetą ir visiems jiems gerai baigėsi. Taip, jie kentėjo, bet dabar gali drąsiai apsiginti. Jei istorija baigtųsi blogai, o veikėjas „N“ rajone trintųsi aplink seną BMW tamsintais langais ir neįjauktų žvilgsniu skenuotų praevius, jaučiu, kad niekas su tais treningais į „Vingį“ žiūrėti filmo ir prisiminti jaunystės neitų.

Virginija Kulvinskaitė. Tokia istorija buvo sukurta. Kęstučio Šapokos romane *Pušis, kuri juokėsi* treninguočiams baigėsi labai liūdnai.

Jurgita Žana Raškevičiūtė. Ten ir prasideda liūdnai, ir tęsiasi...

Virginija Kulvinskaitė. Ir prasideda liūdnai, ir tęsiasi, ir baigiasi... Ir romanas tikrai netapo bestseleriu. Vilties norim visi: ir aukštosios, ir populiariosios literatūros vartotojai. Geram popromanui naivumas būtinas. Tu negali būti labai ironiškas ir parašyti labai populiaraus romano. Taip tiesiog neveikia.

Akvilė Rėklaitytė. Ironija gali būti išreikšta ne akivaizdžiai, bet metalygmeniu. Pats pasakojimas gali būti persmelktas naivumo, o jo ironiškumas įžvelgiamas tik iš autoriaus žiūros perspektyvos (pasinaudojant Michailo Bachtino sąvoka). Be abejo, tai būtų Rimanto minėtos skalės tarpinis variantas, kai populiariomis priemonėmis pasakojama universaliai svarbius klausimus analizuojanti istorija.

Rimantas Kmita. Manau, ir labai ironiškas, net sarkastiškas gali būti.

Taisija Oral. Taip, tai įmanoma. Yra pavyzdžių, tarkim, kultinis romanas *Pupytė Kendi*, išverstas į lietuvių kalbą ir 2009 m. išleistas leidyklos „Kitos knygos“.

Virginija Kulvinskaitė. Taip, atsimenu. Ironija populiariame romane įmanoma. Žinoma, ne totali, o kaip spektras. *Pietinia kronikose* vis tiek yra daug naivumo, nuoširdumo.

Manau, geros literatūros bruožas, kai gali tą antrą lygmenį pamatyti, pajusti naivumą ironijoje, skepsį nuoširdume, viltį neviltyje, pramogą ir intelektualinę įtampą. Čia kaip minėtame Umberto Eco *Rožės varde*. Knygą gali skaityti ir kaip smagų viduramžių detektyvą, kur veiksmas vyksta vienuolyne ir aiškinamasi, kas yra žudikas, ir skaityti antruoju lygmeniu – kaip ženklų teorijų, t. y. skirtingų semiotikos mokyklų, kovas tarp Algirdo Juliaus Greimo, Charleso Sanderso Peirce'o ir Eco bei jų mokinių. Vis dėlto bent jau viename lygmenyje naivumą, lengvumą išlaikyti vertėtų.

Tomas Vaiseta. Norėčiau grįžti prie Rimanto minties apie žanrinės literatūros eksportą. Taip, tai daroma, bet reikia žiūrėti blaiviai. Pastaraisiais metais šiek tiek dalyvavau tarptautinėse knygų mugėse ir diskusijose, bendravau su leidėjais. Lietuvių rašoma žanrinė literatūra yra įdomi, nes lietuviai rašo lietuviams. Vietiniams įdomu, kad mūsiškiai bando tai daryti. Bet kai ši kūryba iškeliauja už Lietuvos sienų, dažniausiai pasimato, kad mūsų žanrinė literatūra kol kas yra pradinuko lygio. Ir taip pirmiausia yra dėl to, kad lietuviams lengviau parašyti sakinį negu pasakojimą. Čia jau literatūrologai galėtų paaiškinti, kodėl taip yra, bet mums sunku sukurti įdomų pasakojimą – ne per sudėtingą, bet ir lengvai neatspėjamą.

Kitas dalykas – žanrinei, o gal ir meninei literatūrai labai trūksta ryškesnio identiteto. Pavadinkime – „lietuviško identiteto“. Ne banaliąja prasme, neva mums reikia išreikšti lietuvišką dvasią, ir tikrai ne siaurąja etnine, bet plačiąja prasme – kultūrinio identiteto, tam tikrų bruožų, kuriais išsiskirtume ir būtume atpažįstami. Skandinavų literatūra yra skirtinga, daugybė kūrinių yra niekuo vienas į kitą nepanašūs, bet esama nemažą jų dalį vienijančių bruožų, lyg ir kažkokios atmosferos, nuotaikos, nusiteikimo, pagal ką mes skiriame, kad tai „skandinaviška“. Panašiai turbūt galėtume kalbėti apie japonų ir kai kurių

kitų šalių ar kultūrų literatūrą. Taigi ir lietuvių literatūra, net žanrinė, kuri neišvengiamai imituoja ir kopijuoja, turi daryti tai, kas populiariu kitur, bet turėtų galvoti ir apie identiteto kūrimą. Užsienio leidėjams įdomu, kai ateina autoriai, turintys ir asmeninį braižą, ir kultūrinį identitetą, o šie du dėmenys nebūtinai vienas kitam prieštarauja ar vienas kitą bando eliminuoti.

Ir dar vienas dalykas – ilgą laiką lietuvių literatūros kultūra buvo orientuota į autorių narcisizmą. Maždaug, kad autorius, koks jis bebūtų, kaip viešai besielgtų ir ką viešai bekalbėtų, yra šventas ir savaime įdomus. Bet išvažiuavęs į užsienį autorius turi dirbti ir stengtis. Jo įsivaizduojamos charizmos (veikia – įsivaizduojamos rašytojo auros) neužtenka. Autorius ar autorė turi būti įdomūs, prasmingai, aktualiai kalbėti, o ne atsisėdę trinti kaktą, krapštyti ausį ar dar ką nors ir manyti, kad jis ar ji savaime įdomūs, nes parašė knygą.

Rimantas Kmita. Knygų mugėj sėdėdamas tarp tūkstančio renginių...

Virginija Kulvinskaitė. Tai čia tas autoriaus-žvaigždės dalykas. Vis tiek vieni jį turi, kiti ne. Aišku, galima išmokti, kaip ir žanrinės literatūros. Kuo daugiau praktikuojiesi ar mokaisi, tuo geriau pavyksta. Juk ne veltui, pavyzdžiui, Kristiną Sabaliauskaitę noriai vežioja po muges. Ji moka kelias kalbas ir puikiai kalba, gerai save reprezentuoja.

Akvilė Rėklaitytė. Kitas variantas (tai padarė latviai) – savo asocialumą paversti įvaizdžiu, savotišku „prekių ženklų“².

Rimantas Kmita. Gerai, tai mums reikia namų darbus padaryti ir, prieš eksportuojant, išnaudoti vidaus kultūros politiką. Man atrodo, jeigu mes turėtume serialą apie Donelaitį... Kas gali būti geriau, ar ne? Moksleivius supažindinti su epocha, pritraukti juos kažkaip prie „Metų“ pasikankinti, pasigilinti, kas ten parašyta...

Akvilė Rėklaitytė. Taip, lenkai, pavyzdžiui, sukūrė sėkmingą serialą – komediją „1670-iejai“ apie XVII a. pabaigos Lenkijos ir Lietuvos valstybės nusigyvenusius bajorų nuotykius, pasitelkdami šių laikų kultūrinę vaizduotę. Labai juokingas. Lietuvoje visai sėkmingi istorinių asmenybių pristatymai televizijos projektuose (pavyzdžiui, pusiau dokumentinis filmas „Tumo kodeksas“ (2018), televizijos serialas-projektas „Žmonės, kurie sukūrė Lietuvą“ (2017)) patrauklūs dėl parodyto skirtingų istorinių asmenybių gyvenimo dramatiškumo ir, taip sakant, žmogiškumo. Žinoma, šie lietuviški pavyzdžiai – ne tiek *popsas*, kiek *popso* elementai. O literatūros srityje randasi grafinių romanų, pavyzdžiui, apie Joną Basanavičių...

² Turima omeny Latvijos kampanija „I am introvert“ 2017 m. Londono knygų mugėje, kur latvių rašytojai ironiškai buvo pristatomi kaip mažakalbiai, introvertiški, pabrėžiant jų turtingą „vidinį pasaulį“, leidžiantį rašyti puikias knygas. Daugiau žr. Latvia to get “introverted” at London Book Fair. Available at: <https://eng.lsm.lv/article/culture/culture/latvia-to-get-introverted-at-london-book-fair.a224318/?utm_source=chatgpt.com> [Accessed 1 December 2025].

Virginija Kulvinskaitė. Tai jų daug yra. Ir apie Joną Šliūpą, ir apie Greimą...

Rimantas Kmita. Gal tai daro Aldona Ruseckaitė? Bet mes vėl pradėsime niurnėti, kad galėtumėte daryti geriau.

Tomas Vaiseta. Tokiems kūriniams – ir serialams, ir knygoms – kurti vis dėlto reikia labai gerai išmanyti pasakojimo struktūrą, mokėti ją žaisti. Čia labai aukšta meistrystė. Prie gerų serialų retai dirba vienas žmogus. Dirba ištisos komandos. Tiesą sakant, kitose šalyse, turinčiose dideles rinkas, prie romanų rankraščių dirba ne tik autorius, bet ir redaktorius, agentas, kuris irgi gali kišti savo trigrašį į turinį. Ir net būna pasamdytas koks nors žmogus, kuris padeda geriau „sukalti“ siužetą. Tai yra industrija, bet aukšto lygio. Kūrybingumo, vaizduotės reikalauja labai daug.

Rimantas Kmita. Taip, bet, va, Ruseckaitę kažkaip prisiminiau ir galvoju – jos fenomenas rodo potencialą, kad mes iš savo kultūros figūrų galime kurti patrauklius pasakojimus... Tikrai, ten yra ir gera medžiaga, ir yra auditorijos dėmesys jai. Ar tu paimi Vincą Mykolaitį-Putiną, ar Salomėją Nėrį, ar bet ką, Žemaitę...

Virginija Kulvinskaitė. Romanas apie Žemaitę man, tiesą sakant, labai patiko. Kažkaip naujai... Aš net nežinojau tiek biografinių faktų.

Rimantas Kmita. Ruseckaitė dirbusi muziejuje, medžiagos turi. Ir čia labai gerai matyti, kad, jei būtų komanda: istorikai, dramaturgai, gal dar kas nors truputį iš skaitytojo ar žiūrovo perspektyvos pakonsultuotų, kaip viskas atrodys, mes galėtume turėti visai kito lygio kūrinių. Bet vėlgi – mūsų ištekliai labai menki. Net skandinavai kooperuojasi ir kuria bendrus fondus. Kai pagalvoji, leidyklai pasamdyti autoriui kokį nors konsultantą, kuris truputį patvarkytų romaną, jau yra iššūkis. Knygos biudžetui kokie penki šimtai ar tūkstantis eurų yra reikšminga suma.

Virginija Kulvinskaitė. Kita vertus, ne visi autoriai norėtų, kad jų romanus svetimi žmonės tvarkytų. Lietuvoje autorius ir jo tekstas tarsi suaugę: „Mano kiekvienas žodis apgalvotas, išjaustas ir aš patiriu fizinį skausmą, jei žodžius apkeičia vietomis.“

Tomas Vaiseta. Ištrina raidę – kaip nulupa nagą. Tas pats skausmas.

Akvilė Rėklaitytė. Tai į knygos rašymą reikėtų žiūrėti taip, kaip į filmo statymą, ar ne?

Virginija Kulvinskaitė. Taip, kaip į komandinį darbą.

Rimantas Kmita. Bet kad taip žiūrėtum, turi išeiti tokią mokyklą. Ją išeina kino scenaristai, kai būdami studentai kiekvieną savaitę rašo ir kas savaitę turi ką nors pateikti. Tai truputį sulaužo tavo perfekcionizmą. Ir šiaip dirbdamas kino industrijoje, net ir teatre, tu supranti, kad ten yra kolektyvinis darbas. O mes net neruošiamo rašy-

tojų. Kiekvienas tarsi užauga pats. Tada aišku, kad kiekvienas jo žodis yra autentiškas, svarbus, išgyventas, išmylėtas. Tu nepereini tam tikros komandinio darbo mokyklos. Tai va, apsukę ratą, vėl grįžome prie rašytojų.

Gal čia yra *off the record*, bet man, kol nepaskambinau Virgai kviesti į šią diskusiją, viena didžiausių intrigu mūsų literatūroje buvo štai kas. Vienuose *Openbooks* 'uose Virga sako: „Aš parašysiu popromaną pagal visas taisykles.“ Aš taip laukiau, jau praėjo gal pora metų. Reikia paklausti: „Kaip sekas?“ Tai paklausiau ir pasirodė...

Virginija Kulvinskaitė. Taigi, arba tu nori ir gali pasaulio tvarką patvirtinti, arba tu ja abejoji ir nieko negali sau padaryti. Ir jeigu tu abejoji, ir to naivumo neturi pakankamai, tai parašyti teisingo žanrinio romano tiesiog neįmanoma. Tai, man atrodo, labai specifinis dalykas – yra dalis autorių, kurie, pavyzdžiui, renkasi rašyti populiarių romaną. Na, kaip tavo atveju: pradėjai kaip poetas ir po to tiesiog nusprendei parašyti populiarių romaną.

Bet kiti nesirenka. Tiesiog intuityviai rašo taip, kaip *rašosi*. Ir štai čia keliai išsiskiria: vieni intuityviai pasuka į populiariąją žanrinę literatūrą, nes jie ar jos galbūt nenori kvestionuoti pasaulio tvarkos. Ar jaučia poreikį, ilgisi tų atpažįstamų pasakojimų ir atpažįstamų istorijų, nes jos ramina ir teikia kažkokią paguodą, kad viskas bus gerai. O kiti, net norėdami rašyti žanrinę literatūrą, vis tiek parašo kokį nevykusį aukštąjį romaną. Tai aš taip spėju, kad mano kelias labiau, deja, bus pastarasis. Ir aš nieko sau negaliu padaryti.

Jurgita Žana Raškevičiūtė. Noriu paklausti. Pasakykite gerų lietuvių žanrinių tekstų, kuriuos eksportuotumėte. Darau sąrašuką, kas tiktų ir eksportui, ir su malonumu perskaityti pajūryje. Be Kristinos Sabaliauskaitės ir Rimanto Kmitos?

Virginija Kulvinskaitė. Iš naujausių pavyzdžių, rengdama katalogą, įtraukiau Kristinos Petrauskės *Slanimo raganas*, Marijos Šerniūtės *Vilkų Kampo Elizą*. Toks labai *ievasimonaitiškas* romanas. „Slinktys“ jį išleido, laimėjo Dausų premiją. Aš net netikėjau, tiesą sakant, kad jis man patiks. Pirmas sakinytis labai atgrasė, kažkoks „šerkšnas ten šerkšnuoja“ ir pan., bet šiaip naratyvine prasme tikrai gerai išpildytas. Kelių linijų pasakojimas išsirutulioja ir baigiasi nuosekliai. Dar Akvilės Kavaliauskaitės *Jausmus* ir Tilvikaitės *Nepriklausomybę* irgi įtraukiau.

Grįžtant prie minties apie identitetą, kiek pačiai teko su užsienio leidėjais bendrauti pristatant lietuvių autorius, jiems įdomus karas, pokaris, posovietinis virsmas, ypač 9–10 dešimtmetis. Jie mus taip mato, sovietmetis, okupacija ir posovietmetis juos domina, nes patys to nepatyrė.

Jurgita Žana Raškevičiūtė. Ir nori apie tai skaityti.

Virginija Kulvinskaitė. Taip, nori to tikrumo.

Jurgita Žana Raškevičiūtė. Kuriamas Rytų europiečio personažas.

Tomas Vaiseta. Tam reikia nepasiduoti. Manau, kad tai labai pavojinga.

Virginija Kulvinskaitė. Čia labai daug veiksmų ir siekių persipina: leidyba, kultūros politika ir net tarptautinė politika. Bet kaip mums vaizduotis, kad esame skandinavai, jei iš tiesų nesame? Bet ir Rytų europiečiai nesame. Esame kažkas per vidurį. Užsienio leidėjai ieško tikrumo, autentikos, nori pajusti lokalų koloritą ir tuo pat metu nori, kad istorija būtų suprantama kitame kontekste, kad būtų jau mūsų ne kartą minėtas pasakojimas, naratyvumas. Pastebėjau, kad, jeigu pristatinėdama knygą negaliu papasakoti siužeto, jeigu siužeto nėra, knygos neparduosi. Jiems per sudėtinga ir tai suprantama – išleistą knygą juk turės parduoti.

Akvilė Rėklaitytė. Man atrodo akivaizdu, kad aukštosios ir masinės kultūros sferų sąveikavimas – tipinė postmodernybės savybė – yra visiška šiuolaikinės kultūros norma. Dėl to *popsa* jau nėra vien neigiamai vertinamas, kaip buvo prieš kelis dešimtmečius. Net ir Jurga Ivanauskaitė, manau, šiais laikais neliūdėtų, kad jos knygas kritikai įvardija kaip popliteratūrą. Į *popsą*, populiarumą savaip orientuojasi ne tik grožinės literatūros kūrėjai. Žinome, kaip noriai skaitomos istorikų ir literatūrologų monografijos, parašytos ne griežtu moksliniu registru, bet tarsi romanai (pavyzdžiui, Černiausko *1940. Paskutinė Lietuvos vasara* ir Kmitos *Ugnies giesmės. Tūkstantis Sigito Gedos veidų*). Literatūrologai jau nebeignoruoja populiariosios literatūros kaip menkesnės už aukštąją, elitinę. Kaip tik populiariosios literatūros sritis, sakyčiau, vis labiau intriguoja tyrėjus, nes šioje srityje netikėtai reiškiasi kūrybiškumas: kasmet, apžvelgiant naujausias knygas kūrybiškiausių knygų dvyliktuko svarstymuose, įdomu stebėti, kaip autoriai – originaliai arba ne – naudodamiesi stereotipų ir klišių arsenalais kuria žanrinę literatūrą (gerus penkerius metus skaitome lietuvių autorių sukurtus vis kitokius distopijų variantus: vieni tikrai originalūs, netikėti, kiti – nuspėjami). Tarp kūrybiškiausių prieš kelerius metus nominuota Manto Adomėno *Moneta ir labirintas*, Bernardo Gailiaus *Kraujo kvapas*, Jaroslavo Melniko *Adata*. Tiesa, kol kas tai pavieniai pavyzdžiai kūrybiškiausių knygų nominacijos sąrašuose. Tyrėjų nuostatos populiariosios literatūros atžvilgiu keičiasi lėtai, bet tikrai keičiasi. Ir, žinoma, labai trūksta šios srities tyrimų...

Taisija Oral. Atrodo, kad mes dar nekalbėjom, jog tam tikros socialinės patirtys lengviau skinasi kelią į viešumą per populiariąją literatūrą. Aš galvoju apie dešimtąjį dešimtmetį, kuriuo šiuo metu domiuosi. Apie Edmundą Malūką ir Edviną Kalėdą.

Kad parašytum kriminalinį romaną ar detektyvą, reikia išmanyti tam tikrą visuomenės gyvenimo sritį, nes kitaip kūrinys nebus įtikinamas. Autoriai ateina su visai kitokia patirtimi ir populiariojoje literatūroje atsiranda vietos tiems, kurie gal nėra įvaldę retorinių priemonių, bet gali kurti gerus pasakojimus, ne tik žanrinius, bet ir praplėsiąčius socialinius literatūros horizontus.

Rimantas Kmita. Lietuvoje, man atrodo, detektyvus dažnai rašo buvę policijos darbuotojai. Ne tik Lietuvoje.

Virginija Kulvinskaitė. Beveik visi detektyvų autoriai konsultuojasi su policijos darbuotojais. Ir skandinavų detektyvų autoriai.

Akvilė Rėklaitytė. Prisimenant latvių trylikos romanų projektą („Mes. Latvija, XX amžius“ yra trylikos romanų serija apie Latvijos nepriklausomybės laikotarpius XX a. – *red. past.*)... Mes tik vieną turim išvertę ar kelis?

Virginija Kulvinskaitė. Nora Ikstena, *Motinos pienas*.

Tomas Vaiseta. Turim dar vieną – Māris Bērziņš, *Švino skonis*.

Akvilė Rėklaitytė. Mūsų tokios refleksijos atitikmuo būtų arba Danutės Kalinauskaitės *Baltieji prieš juoduosius* – aukštos prabos proza, ne visai „pramoginė“, reikalaujanti intelektualinio pasirengimo, arba Rūtos Šepetytės *Tarp pilkų debesų* – beje, komerciškai sėkmingas projektas, tapęs ir filmu, ir komiksu. Lengvas pasakojimas su metadistancija tikrai yra niša mūsų literatūroje.

Tomas Vaiseta. Mes visai nekalbėjom, kad žanrinė literatūra jau seniai nėra tik literatūra. Iš esmės tai ištisa industrija, kuri įtraukia labai skirtingas formas ir jų neišsena atsieti: festivaliai, ekskursijos, serialai, kompiuteriniai žaidimai ir t. t. Taip pat labai svarbios audioknygos. Skandinavijoje, jei neklystu, šios knygos užima beveik trečdalį ar daugiau rinkos. Suprantama, jos turi savo „lubas“, bet yra patrauklios, nes galima įsigyti pigiau. Pavyzdžiui, turėdamas mėnesio prenumeratą, tarkim, už 20 eurų, gali per tą laiką išklausyti knygų, kurių kaina būtų 80 eurų. Tiek popierinių knygų veikiausiai nepirksi. Aišku, kultūra keičiasi plačiąja prasme – klausytis knygų galima bet kur, užsiimant skirtingomis veiklomis. Audioknygų plėtra Lietuvoje, rodos, vyksta lėčiau, bet būtent šio formato knygos skatina žanrinę literatūrą, nes yra orientuotos į pasakojimą, o ne į sakinį. Aš pats meninės literatūros neklausau, nes man reikia sakinių matyti, o populiariosios literatūros klausytis galiu. Aš Sally Rooney klausau, kai vaikštau, važiuoju traukiniu, ko nors laukiu.

Taisija Oral. Kai kalbame apie populiariąją literatūrą, visi, net nesusitarę, kalbame apie *popular fiction*, tačiau kai tyrėjai kalba apie populiariąją literatūrą, jie dažnai įtraukia ir kitus žanrus, kurie nėra *fikciniai*. Pavyzdžiui, kelionių literatūra. Šis laukas gali būti daug platesnis. Ir dar turiu pastabą dėl eksporto. Malūkas pasakojo, kad juo buvo susidomėjusi kažkokia užsienio leidykla, bet ji galiausiai nusprendė, kad jis nėra išleidęs pakankamai romanų. Į naują autorių tiesiog nėra prasmės investuoti, jei jis nėra daug parašęs.

Rimantas Kmita. Taip yra užsienyje – jei pradedi versti, investuoji į vardą, sklaidą, kad visi žinotų, tai turi leisti knygą po knygos.

Virginija Kulvinskaitė. O jūs žinojote, kad Malūko į Rašytojų sąjungą nepriėmė, kai jis bandė į ją stoti? Tai buvo dešimtas dešimtmetis. Kai pagalvoju, kokių rašytojų

yra Rašytojų sąjungoje, tai Malūkas tikrai tame kontekste būtų stiprus vidutiniokas, bet sprendimas jo nepriimti akivaizdžiai buvo vertybinė pozicija. Malūkas yra populiariosios literatūros autorius, todėl jam Rašytojų sąjungoje ne vieta.

Rimantas Kmita. Atrodo, kad trūksta ir įvairesnės, stipresnės žanrinės literatūros, kurią galėtume eksportuoti, ir akademinės kritikos, kuri suteiktų daugiau vertės šiai literatūrai. Tomas tiksliai pasiūlė pasukti vertinimo ašį – nuo vertikalės į horizontalę, kad matytume ne rangus, o funkcijas. Ignoruodami žanrinę literatūrą, ribojame galimybes pažinti visuomenę, kurioje gyvename. Antra, pražiūrime kai kurias naujoves. Virginijos įžvalga, kad aktualios temos pirmiausia pasirodo populiariojoje literatūroje, verčia susimąstyti, kas yra konservatyvu, o kas nauja. Trečia, kol kas labai ribotas lietuviško diskurso žodynas ir instrumentai minėtai literatūrai vertinti. Žanras tampa išankstinio vertinimu trafaretu, sunku diskutuoti, kas yra geras detektyvas ar meilės romanas.

Manau, praktinės pasekmės akivaizdžios: nematome realaus literatūrinio gyvenimo, prarandame eksporto galimybes, neugdome rašytojų, mokačių kurti prasmingus pasakojimus, prakalbinančius platesnę visuomenę. Taisijos klausimas, kodėl neturime nei išsamios lietuvių romano istorijos, nei skaitytojų tyrimų, rodo, kiek darbo dar laukia.

Virginija Kulvinskaitė. Galvodama, kaip apibendrinti diskusiją, prisiminiau nutikimą iš paauglystės. Augau Naujamiestyje. Netoli namų buvo tokie garažiukai, kur rinkdavosi baikeriai. Na, ne baikeriai tai buvo, tiesiog paaugliai su motociklais, bet mes, tada gal dešimtmetės, prisigalvojome, kad labai jau baisūs jie, gauja kažkokia, kažką tikrai labai blogo tame garaže daro. Ir nusprendėme pašnipinėti. Užlipome ant garažo stogo ir atsigulusios klausėmės, bet nieko įdomaus neišgirdome. Galų gale mus pastebėjo. Supratusios, kad mus pamatė, nušokome nuo stogo ir pradėjome bėgti. Draugė nubėgo kažkur už namų, o aš ėmiau bėgti tiesiog gatve, geriau nesugalvojau. Bėgu ir girdžiu, kad atsiveja mane baikeris su mopedu. Viskas, galvoju, dabar tai man galas. Jau ir ašaros kaupiasi, jėgų nėra. Sustojau. Tas baikeris privažiavo, irgi sustojo. Sako: „Ko bėgi?“ Sakau: „Nuo tavęs.“ Jis sako: „Tai nebėk, aš tik „labas“ norėjau pasakyti.“ Tai su ta popliteratūra gal irgi panašiai – kuo labiau demonizuojame, tuo atrodo baisesnė, agresyvesnė, kad visur smelkiasi, mus visus bukina, kad tai dėl jos mūsų – rimtų rašytojų ir kritikų – neskaito. Bet kai susipažįsti, tai ne tokia jau baisi ar bloga ta popliteratūra. Tiesiog dar vienas literatūros lauko segmentas, tokia gyvybės forma. Nebūtina artimai bičiuliautis, bet paslapčiomis šnipinėti ar bėgti užsimerkus irgi kvaila.

Diskusijos tekstą šifravo **Augustas Jasevičius**,
Aušrinė Kristanaitytė, Džiugas Kuliešius, Greta Leigaitė.
 Spaudai parengė **Jurgita Žana Raškevičiūtė** ir **Rimantas Kmita**